

Sprakeloos (9)

Immuum celebraar met emiraat – je vespreken

Harrie Regtering¹

28052022/06062023

Knoop in de tong (Jaap Bakker)

Knoop in de tong

't is weer zo laat

Klotsplats weigert het spraakapparaat

Ik stakkel en hortter

Het is geen gehoor

Ik struikel en stroddel en bruntel maar door

Flunders en blaters

Is er nog hoop?

Knoop in de tong

Tong in de knoop

(en zo gaat dat nog even door, in *Komrij's Nederlandse poëzie 2*, 1831, 1832)

Overture Die Walküre van Wagner. Contrabassen, violen. Koper en fluit erboven uit. Dreiging. Vriend en vijand. Het zwaard. Geweld van goden tegenover liefde van mensen. Of toch maar deze van Johns' Boys, een koor uit Wales:

https://youtu.be/Ef_20UzZJ_s?t=128

Inleiding

Het werken aan deze aflevering van Sprakeloos lag lang stil. Een jaar na de start brengt de volgende passage de boel weer op gang:

So, how do they work

Chatbots are only a piece of what is so innocuously named 'machine learning' models. Models that act like mock-ups of *probabilities* of how words appear in sentences, and how sentences or pictures might flow from each other. The 'machine' acts as if it is 'learning'. Massive amounts of data come primarily from everything that is out there already in the digital universe. Like a giant vacuum cleaner sucking up words, sentences, essays, social media entries, and books and plugging it all into data networks called 'neural nets'--so vast they might act *as if* it were information stored in a brain. But brainy it is not. This large and fast horse of an AI only trots along assessing the *probability* of one letter following another and one word coming after another. Earlier attempts at creating AI were based on Cognitive Science models of how our brains might work, but they failed. Now though, this Large Language Model of accumulated data and modelled probabilities 'learns' more the more it is used. And therein lies an enormous warning for us. The chatbot is always learning. Galloping as it is used again and again. A Trojan horse we might be taken to believe in. (uit 27 Tuning (Afstemming) (11) 'The large and fast Trojan horse of AI'. In conversation with Joan Greenbaum. mei 2023)

¹ regte061@planet.nl; www.watiknietbegrijp.nl

Door de functie die het *Large Language Model* heeft voor de ontwikkeling van artificiële intelligentie in “machines” die wij dagelijks gebruiken is ons taalgebruik onderdeel van de zichzelf verder ontwikkelende “machine”. Taalgebruik dat gek genoeg verre van perfect is, maar dat vormt kennelijk voor het functioneren van die machine geen belemmering.

Verre van perfect, hoe dan? Versprekingen horen tot de dagelijkse taaluitingen. Zulke versprekingen kunnen een hoop lol opleveren. Zonder degene te vernederen die zich verspreekt. Bij de titelversprekingen ‘immuum celebraar met emiraat’ leidde dat tot een hoop lol en tot verwondering over taal in gebruik.

Iemand schrijft: (het leven moet) ‘*geleefd woorden*’ en wil ‘geleefd worden’ schrijven. Er met *lefen woorden* tegen aan gaan? misschien met dat merk bier erbij? Wat voor extra werk betekent dat voor toehoorder of lezer? Lukt communicatie alleen als de woorden op hun plaats staan? Mislukt communicatie bijgevolg als de woorden niet op de goede plaats staan? Of als *verkeerde* of verkeerd geschreven woorden gebruikt worden en al dan niet op de ‘goede’ plaats staan?

Is het niet een godswonder dat er zoets is als elkaar verstaan? Hetzelfde geldt de vraag hoe samenleven mogelijk is. Bijna onmogelijk en het gebeurt toch. Eruit blijkt bovendien hoe taal en samenleving elkaars voorwaarde zijn om überhaupt enigszins te kunnen ‘werken’. Denk aan de formulering van wettelijke bepalingen of aan het sociaal contract met normen en waarden. Maar concentreren we ons op taal en meer specifiek de schijnbare normaaltoestand van verspreken waar we geen last van lijken te hebben in het elkaar verstaan. En misschien nog wel minder naarmate we meer en meer ingebed zijn in artificiële intelligentie. Welke soort betekenissen komen uit dat imperfecte woordgebruik voort. En tot welke soort verbindingen tussen mensen en hun activiteiten leiden ze?

Eerst nog een paar voorbeelden.

‘*Achterlege laten*’ in plaats van ‘achterwege laten’

‘*Overmeent*’ in plaats van ‘overneemt’

‘*Minutie*’ zeggen als je ‘munitie’ bedoelt. Staat toch een beetje raar voor een Defensie verslaggever. Hoe vaak gebeurt het?

Kapitalisme zeggen als je communisme bedoelt. Of zeggen dat iets afneemt terwijl je bedoelt toeneemt (zulke aan elkaar tegenovergestelde woorden die je verkeerd kunt gebruiken vormen een eindeloze reeks) – relatie met onderscheiden

Atletiekbaar schrijven in plaats van ‘atletiekbaan’. Vooral als het citaat het heftige gemoed moet beschrijven van een post nihilistische vrouw die zich voorstelt dat de witte lijn tussen de twee tracks op de baan waarover ze stapje voor stapje loopt, aan weerszijden niet uit vaste grond onder de voeten bestaat maar uit duizelingwekkend diepe afgronden aan weerszijden van een smalle bergkam; (Juli Zeh, *Spieltrieb*, 2004) zie Vriendschap artikel Paul van Tongeren in Tijdschrift voor Filosofie 2013/1, 20

Geketend schrijven of zeggen in plaats van *getekend* (als in getekend door de kenmerken van zijn tijd).

Abollement

Bedrempeld

Ilonka biedt *geviciliseerde* escortservice (Eva Menasse, *Dunkelblum*, 22) – geeft die taalfout haar ervaringen weer?

Verhaspelen. Haspel is er juist om iets mooi op te rollen.

Verspreken. Het werkwoord alleen al.

Verschil Vlaams en Nederlands: Tegen dat hij weer langs kwam... (tegen de tijd dat hij weer)

Lapsus (Frans) bevat het 'verglijden'; Slip of the tongue; Sich versprechen (interessant want versprechen is juist 'beloven')

'Ik heb proberen af te dwingen' (Laura, bij aankoop van iets op marktplaats) (afdingen) – de betekenis komt door deze verspreking van een Nederlands sprekende Duitse nog beter tot zijn recht

Vlak langs elkaar heen praten is ook zo'n fenomeen. Ze vraagt ben je boven of onder? Ik zeg boven en zij loopt naar beneden. Waar ben je? Hoor ik.

Wie heeft nou wat gezegd? Boven volgens mij, niet eens onder, maar beneden volgens haar. Is nog geen kwestie van de vraag stellen 'wie is er hier nou gek'? Maar je komt er samen niet meer uit wat het geval is geweest. Beide hebben een eigen realiteit. Probleem is alleen dat er maar één realiteit de realiteit geweest kan zijn.

Als het vaker voorkomt moet je camera's en microfoons op gaan hangen om aan de hand van de objectieve registratie van dit moment, uitsluitsel te krijgen over wie nou wat terecht of onterecht heeft gehoord of denkt gezegd te hebben.

Nog een mooi voorbeeld bij de laatste chemo 21 juli 2022 van vlak langs elkaar heen praten:

Hou je de zak met warm water en de handdoek vast? Die zak valt eraf als ze wegloopt. Ik vraag: op de arm of op de handdoek? Hoor haar de arm roepen. Handdoek erover heen doe ik dan zelf. Komt ze terug, ziet het en zegt: zo had je in Beverwijk terecht kunnen komen. Hoewel het vlees nauwelijks rood is. Ze had mij hand (en niet handdoek) of arm horen roepen en daarom arm gezegd

En als laatste:

Hij is de voorzichter van de lokale afdeling van de Noorse Ornithologische Afdeling (Samuel Bjørk, *De terugkeer van Mia*, 2023, 213)

“() juist als je met Groningers speelt' (spreekt; Bikker in het TK Gasdebat 6 juni 2023)

Hoe ontstaat de kans op verstoringen en fouten in het taalgebruik? Voordat je iemand iets hoort uitspreken of opschrijven is een heel onzichtbaar selectieproces reeds aan de gang. Het zoeken naar de juiste woorden uit zich soms, meestal in *mmm*, *mmm*, of andere

bromgeluiden om de ander duidelijk te maken dat er aan gewerkt wordt. Je hebt de juiste woorden niet zo maar op de goede plaats.

Als ik wil opschrijven dat ik geen rauwe ui eet, weet ik ineens niet meer hoe je dat woord schrijft en staat er 'rouw'. Ik kan het wel gewoon uitspreken, zonder dat iemand weet of ik het goed 'schrijf' of niet. Maar wat wil die (neiging tot) verschrijving (verspreking) zeggen? Kan komen door slecht taalonderwijs. Of door de omgeving van cyberspace waarin het niet meer zo nauw op taal aankomt, c.q. programma's vanzelf de fouten corrigeren. Daar word je lui door. Het kan ook dat je door het mogelijke gebruik van het woord en iets in je manier van denken, van je context of je leven op dat moment, een 'onzichtbare' verspreking kiest waarmee je misschien ook nog iets anders wilt uitdrukken. Waarvan je je dóór de verspreking pas bewust wordt. Daar hoeft je, zoals in dit geval, niet direct voor in de rouw te zijn.

Woorden hebben altijd al mogelijke functies op meerdere lagen: een die op de zaak betrekking heeft en een metaforische, die ruimte biedt voor allerlei impliciet mee lopende verwijzingen. Technisch hebben we homonymen, polysemie, metafoor en metonymie.

Homonymen (bank om op te zitten; je geldzaken mee te regelen; ondiepte voor de kust) worden hetzelfde geschreven of klinken hetzelfde (to, too, two; be, bee)

Polysemie vele betekenissen van een woord of uitdrukking bestaan naast elkaar: kraan (waar water uit komt; waar je dingen mee ophijst); hoofd (lichaamsdeel of van een organisatie)

Metafoor: ik zie er als een berg tegenop

Metonymie (Oranje speelt vanavond; de Kroon is in verlegenheid) – een woord met een zo dichtbij het verschijnsel mogelijke betekenis)

Wordt je bij versprekingen of verschrijvingen onbewust en onwillekeurig sterker geleid door de metaforische betekenis (rouw, rauw) dan door de zaak? Op een oppervlakte- en op een diepte structuur niveau van taal gebeurt van alles tegelijk. Misschien zit op dat niveau in taal voor mensen ook 'de gedachte'? Het beeld?

In aanleg is iedereen daardoor en in die twee lagen (van zaak en metafoor) een speler en daarmee ook een schrijver. Achteraf kan gereconstrueerd worden hoe die oppervlakte- en dieptestructuur eruit ziet (zie van Buuren over Zola's *Rougon Macquart*).

Op grond daarvan kunnen we aannemen dat elke taalgebruiker net als de literator, een web van metaforen in zijn levenslange taalgebruik met zich mee sleept. Sommigen gebruiken (de taal van) de filosofie om zaak, begrip en metafoor tegelijk uit te drukken in een poëtische stijl. Bouwt ieder mens zo in de loop der tijd, met inbegrip van versprekingen en verkeerd taalgebruik, een eigen *Large Language Model*? Zou het zoiets kunnen zijn wat ons ondanks de taalfouten en versprekingen toch binnen de communicatieperken houdt?